

ЦІННІСТЬ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ДРУЖНІХ ВЗАЄМИН МІЖ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Розкрито сутність та види дружніх взаємин між дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку. Наголошено на потребі формуванні дружніх взаємин на засадах доброчесності, починаючи з першої ланки освіти; обґрунтовано важливість зміни технології виховання. Наведено особливості формування дружніх взаємин дошкільників та молодших школярів, розглянуто функції, які має виконувати педагог для підвищення ефективності цього процесу.

Ключові слова: дружні взаємини, цінність доброчесності, діти дошкільного віку, діти молодшого шкільного віку.

Нині спостерігається тенденція до значного зростання міжособистісних конфліктів у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. Агресивність у взаєминах між дітьми сприймається як поведінково нормальна реакція на недружнє ставлення з боку будь-якої людини. Соціально нормальною стає лідерство особи, що засноване не на розумовій, інтелектуальній, а на фізичній перевазі. Сучасні виховні методики і технології зорієнтовані здебільшого на зменшення напруги та агресивності у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, але після їх проведення ефект не є тривалим, що потребує здійснення певних змін. Однією з нових вимог до розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є орієнтація на здобуття у навчально-виховному процесі духовних та моральних цінностей. Підсилюючими факторами цієї вимоги є динамічність розвитку глобалізованого світу, поява нових віртуальних середовищ, в яких перебуває дитина, посилення залежності розвитку особистості від інформаційно-комунікативних технологій тощо.

Змінам світового значення в освітньому просторі, що впливають на сучасних дошкільнят та учнів молодшого шкільного віку, притаманний високий динамізм. Адже на освіту діють такі надзвичайно важливі чинники, як інформатизація суспільства, наукоємні технологічні прориви у різних галузях суспільства, у тому числі у военній промисловості. Тому кожна

дитина може спостерігати різні прояви агресивної поведінки людей, які не є здатними до вирішення конфліктних ситуацій через діалог та розуміння Іншого. На думку А. Воскобойнікова, людина є суб'єктом морального світу, який скерований спілкуванням з іншою особистістю. У більшості життєвих ситуацій інша людина стає учасником діалогу. За інших умов, як ми спостерігаємо і сьогодні, і в історії людської цивілізації, трапляються трагедії: “Трагическая притча о строителях Вавилонской башни предостерегала от того, чтобы люди утратили общий язык и перестали понимать друг друга. Страшная угроза наших дней – обостряющиеся противоречия общемирового масштаба между разными конфессиональными, экономическими, политическими и даже цивилизационными сообществами” [1, с. 24].

Підкреслимо і твердження В. Огнев'юка про те, що в Україні потрібно за допомогою своєї системи освіти не тільки готувати кваліфікованих фахівців, але й формувати відповідальних, культурних, духовно зрілих громадян країни. Положення, яке виведено науковцем, сформульовано у такий спосіб: “Утвердження нових світоглядних цінностей досягається різними шляхами і засобами: політико-правовими, економічними, морально-етичними, науково-освітніми тощо. Але чи не найголовнішим і найефективнішим механізмом утвердження нової парадигм буття є трансформація світоглядних орієнтирів і переконань у процесі відтворення людини як особистості, тобто при вихованні громадян суспільства. Замість стандартів і моделей поведінки, притаманних суспільству тоталітарного типу, мають бути втілені норми та ідеали демократичного суспільства. І найголовнішим є не стільки злам світогляду зрілих членів суспільства, скільки формування нових орієнтирів у наймолодшій спільноті, не переобтяженої старими догмами” [5, с. 99].

За таких умов педагогічна наука, починаючи з першої ланки освіти, має запропонувати нові види діалогової взаємодії у дитячому середовищі, що ставитимуть майбутнє покоління перед потребою формування дружніх взаємин на основі цінності доброчинності. Ідеал людини майбутнього покоління у свідомості дошкільнят та учнівської молоді має сформуватися як образ людини, що спроможна до вибудовування дружніх взаємин у будь-якому колективі. Саме тому традиційний

зміст виховної роботи не повною мірою відповідає сучасним вимогам як до суспільства, так і окремої людини, яка намагається жити у злагоді та мирі з іншими. Отже, спостерігається суперечність між потребами людини культурної, освіченої і наявною системою налагодження взаємовідносин у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах.

Метою статті є висвітлення проблеми формування дружніх взаємин дітей дошкільного та молодшого шкільного віку на основі цінності добротності.

У налагодженні дружніх взаємин між дітьми особливу роль відіграє внутрішній складник навчально-виховного процесу, що представлений як самовиховання. Підкреслимо важливість у формуванні дружніх взаємин принципу свободи спілкування, що є цінним під час побудови діалогу на основі розуміння між дітьми. У цьому зв'язку маємо звернути увагу на вимогу, що для дружніх взаємин між дошкільниками та учнями молодшого шкільного віку необхідно забезпечити вільнішу форму відносин. При цьому важливо враховувати індивідуальні та вікові психологічні особливості дитини на різних етапах онтогенезу. Адже і дошкільники, і учні молодшого шкільного віку особливо вразливо сприймають ті конфлікти, які відбуваються у різних системах: “батьки – діти”, “батько – мати”, “родина – освітній заклад”, “вихователь – вихованець”, “вчитель – учень” тощо, що супроводжують їх у період дошкільної та початкової освіти. Цей процес поступово ускладнюється, адже у системах взаємин з кожним роком розширюється коло спілкування, що все сильніше та більше захоплює дитину, уводить її у світ тіснішого спілкування з однолітками. Між ними часто трапляються суперечки, суперництво, що є дуже шкідливим, але при цьому невід’ємною частиною особистісного зростання дитини.

Підкреслимо важливість тенденцій у встановленні дружніх взаємин між учнями молодших класів, що виявлені та підтверджені соціологічними експериментами. Зокрема, у молодших класах згуртованість дівчаток є вищою, ніж хлопчиків, проте з п'ятого класу хлопчики стають більш згуртованими, ніж дівчатка.

Отримані дані доводять, що дівчатка можуть швидше встановити міжособистісні контакти, ніж хлопчики, але ці контакти у них не такі міцні і легко руйнуються у середніх і

старших класах. При цьому слід зважати на положення про те, що дівчатка стають “ізгоями” та відкидаються через особливості темпераменту або інтелекту, а хлопчики – через особливості характеру [3, с. 272].

Ідея побудови дружніх взаємин на основі цінності добротності, що стосуються встановлення діалогу в різних соціальних системах, суперечить директивній педагогіці, процесу виховання, який припускає будь-які форми примусу, дресирування, що придушує ініціативність та активність дітей і учнівської молоді.

Виступаючи проти свавілля і насильства над особистістю, вважаємо, що у такому випадку актуальними постають і такі поняття, як “свавілля” і “свобода особистості”. Адже дитина змалку повинна усвідомити, що її свобода так само природно обмежується, як і свобода дорослих. При цьому вона має почуватися комфортно, вільно обираючи для себе приємне спілкування.

Дружні взаємини, як вважає В. Крисько, розділяють на інструментальні та емоційно-сповідні. Інструментальні дружні взаємини виникають у тому разі, коли людей об’єднують єдина професійна діяльність, рід занять, коло інтересів, спільна робота та навчання. Ці взаємини засновані на взаємній допомозі в різних обставинах, але не виходять за межі особистої вигоди кожного з партнерів. Зовсім на іншій основі будуються емоційно-сповідні взаємини. В їхній основі – взаємна симпатія, емоційна прихильність і довірливість [4, с. 32–33].

Ми пропонуємо дещо інший підхід до зведення технології формування дружніх взаємин, в основу якої має бути закладено добротності, які належать до кардинальних, тобто таких, що здобуваються людиною у процесі самовиховання. Ці добротності, згідно з античними та східними філософськими формулами, є такі: справедливість, почуття боргу, мужність, правдивість, повага, дружелюбність, людинолюбність тощо. Зокрема, загальне систематичне вивчення форм і законів дружніх міжособистісних взаємин має починатися одразу, щойно дитина опинилася у дитячому колективі. На цьому етапі, із найлегшого і найзрозумілішого, з конкретного і наочного, ці чесноти поступово занурюються у внутрішній зміст духовного життя дитини. І саме тому діти та учні насамперед ознайомлюються з формами виявлення чеснот спочатку

елементарно, по частинах і за низкою доцільно підібраних виховних справ, а потім – систематично, у формі проведення додаткових ігор. Поруч із цим, на нашу думку, доцільним є поступове ознайомлення дітей та учнів із загальними формами духовного життя різних людей на планеті, із конкретним духовним життям тієї людини, яка поруч.

Важливу умову розуміння духовного життя дитини, її думок, ми знаходимо у працях В. Сухомлинського. Педагог писав про необхідність проникнення педагога у світ дитинства, що, на перший погляд, може здаватися дуже простим – “потрібно стати якоюсь мірою дитиною”, тобто тією людиною, із якою встановлюються дружні стосунки [6, с. 10]. І тільки за цієї умови на дитину не подивляться як на чужу, адже вона має відчуті духовний світ та прагнення іншої дитини, зрозуміти, які почуття відчувають інші і чому.

Суттєве значення для виникнення дружби між дітьми має близькість стосунків між їхніми сім'ями, адже це створює умови для збільшення контактів, в результаті чого виникає симпатія. Актуальним з цього приводу можна назвати думки Є. Ільїна, який писав: “Як показують експерименти, ми схильні більше любити того чи відчувати симпатію до того, кого (або що) частіше бачимо. Правда, все має межу, і часті зустрічі теж. Симпатія виникає в тому випадку, якщо інша людина з'являється в полі нашого зору з помірною частотою” [2, с. 239].

В організації процесу встановлення дружніх взаємин у дитячому середовищі надзвичайно важливо допомогти дитині навчитися розуміти культуру іншої людини, місце і значення нових явищ культури, засвоїти елементарні форми їх залучення до структури власного способу життя, поведінки. У різних видах взаємин завжди спостерігається суттєва розбіжність багатьох культурних явищ і поглядів на вирішення одного і того ж питання. І в цьому сенсі дитина у легкий спосіб має усвідомити характерні ознаки і властивості такого поняття, як “чужий”. У більшості дітей вже з початку раннього дитинства закладено певні переживання щодо “чужинця”. Він постає як такий, що вселяє страх, несе загрозу. Але, поряд із цим, до поняття “чужий, що несе загрозу” у свідомості дитини нанизуються й інші образи “чужинця”, що не несуть загрозу як таку, але стикаються як у повсякденному спілкуванні, так і у

фантазійному уявленні з активним спротивом. Це такі образи: “чужий, який спілкується іншою мовою, що є незрозумілою для сприйняття”, “чужий як надприродний, що вселяє страх, перед яким навіть мужня людина є безсилою”, “чужий, що притаманний іншому народові, іншим землям, іншій державі”, “чужий як несумісний із звичним стилем життя, як такий, що змушує вносити до життя певні зміни” тощо.

Виділимо функції організації процесу формування дружніх взаємин у дітей та учнівської молоді, які має виконувати педагог: 1) розвивальна, сутність якої полягає у формуванні культури мовлення, розвитку розуміння взаємозалежності однієї людини від іншої, необхідності спілкування у злагоді та культурної взаємодії. Правильно організований виховний процес розвиває ставлення до людини як до носія доброчесності, що є спільним для різних колективів; 2) освітньо-виховна, за допомогою якої у вихованців формується сума моральних якостей, розвиваються почуття свободи, справедливості, активності, людської гідності, сердечності, милосердя, дружби, єднання, толерантності, що необхідні для успішної побудови дружніх взаємин з іншими людьми; 3) мотивувальна, що спонукає вихованців засобами педагогічних дій до певних зусиль для пошуку компромісних рішень через розкриття думок і головних ідей, що формують духовний світ іншої людини; 4) планувальна, завдяки якій в організації процесу встановлення дружніх взаємин міркування виводяться у площину практичної діяльності, її праксеологічний рівень; у такому разі всі суб'єкти навчально-виховного процесу мають допомагати створювати допоміжні стимули як спеціальні знаки спілкування, що скеровують поведінку; 5) інтеграційна, що дає змогу об'єднувати вихованців для спільного процесу спілкування на основі кардинальних доброчесностей, за допомогою чого вирішуються спільні виховні справи, виробляються правила поведінки, організується ігрова та інші види діяльності тощо. Зокрема, дитина не тільки навчається на заняттях разом з іншими дітьми, вона разом з ними працює, а на перервах – грається разом із ними, зважаючи на особливі правила та звичаї; 6) функція контролю, що уможливорює оцінювання цілеспрямованості виховної роботи та розуміння вихованцями сформованих стереотипів між образами “чужинця”.

Отже, процес формування дружніх взаємин серед дошкільників та учнів молодшого шкільного віку на основі цінності доброчесності має особливий характер. Йому притаманні специфічні ознаки, принципи, властивості та функції. В освітніх закладах слід одночасно виховувати на основі доброчесностей уміння розуміти думки та почуття іншого, гідно поводитися у повсякденному житті, у різних видах діяльності, уважно ставитися до інших людей, у тому числі тих, які з першого погляду, через закладені стереотипи, належать до “чужинців”. Перспективою дослідження вважаємо розроблення праксеологічного підходу до зведення технології формування дружніх взаємин у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Література

1. Воскобойников А. Э. Монолог о Диалоге и Понимании / А. Э. Воскобойников // Знание. Понимание. Умение. – 2006. – № 1. – С. 22–27.
2. Ильин Е. П. Психология общения и межличностных отношений / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер. 2013. – 576 с. : ил. – (Серия “Мастера психологии”).
3. Ильин Е. П. Пол и гендер / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2010. – 686 с.
4. Крысько В. Словарь-справочник по социальной психологии / В. Крысько. – СПб. : Питер, 2003. – 416 с.
5. Огнев’юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку [моногр.] / В. О. Огнев’юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5-ти т. Т. 3. Серце вілдаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – 670 с.

Л. Ю. Москалева

Ценность добродетельности как основа для формирования дружеских взаимоотношений между детьми дошкольного и младшего школьного возраста

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

(20 ул. Ленина, Мелитополь, Запорожская область, Украина)

Раскрыты сущность и виды дружеских отношений между детьми дошкольного и младшего школьного возраста. Отмечена

необходимость формирования дружеских отношений на основе добродетельности, начиная с первого звена образования; обосновано значение изменения технологии воспитания. Представлены особенности формирования дружеских отношений дошкольников и младших школьников, рассмотрены функции, которые должен выполнять педагог для повышения эффективности этого процесса.

Ключевые слова: дружеские отношения, ценность добродетельности, дети дошкольного возраста, дети младшего школьного возраста.

L. Yu. Moskaliova

The Value of Virtue as the Basis of Formation of Friendly Relations between Pre-School Children and Pupils of Primary School

Bohdan Khmelnytskyi Melitopol State Pedagogical University
(20 Lenina Str., Melitopol, Zaporizhzhia region, Ukraine)

The author reveals the nature and the types of friendly relations between pre-school children and pupils of primary school. The need to form friendship from the first level of education is accentuated; some changes to the technology of the educational process are substantiated. The importance of forming amities on the principle of freedom of intercourse is underlined, which is valuable during construction of a dialog based on understanding between children. The author refers to features of the formation of friendly relations and reveals the functions to be performed by the teacher in this process. The functions of the process of forming amities for children and schoolchildren that a teacher must execute are selected as follows: 1) developing, the essence of which consists in forming of speech culture, development of the understanding of interdependence of human beings, the necessity of intercourse in a consent and cultural co-operation. The correctly organized educational process develops an attitude towards a person as to the transmitter of charity that is common for different teams; 2) educational, through which pupils' moral qualities are formed, as well as their senses of freedom, justice, activity, human dignity, heartiness, mercy, friendship, unity, tolerance, which are necessary for the successful construction of amities with other people; 3) motivational, which motivates pupils by pedagogical means to certain effort for a search of compromise decisions through discovering the ideas and thoughts formed in the spiritual world of other human beings; 4) planning, due to which in the organization of establishment of amities, considerations are implemented in practical activity, its praxeologic level. In this case, all subjects of education must help to create auxiliary stimuli

as special signs of intercourse that determine the conduct; 5) integrational, which allows to unite pupils for the general process of intercourse based on cardinal virtues, thanks to which common educational tasks are performed, conduct rules are defined, play and other activities are realized; 6) control function, which allows to estimate the purposefulness of the educational work and the understanding by pupils of the formed stereotypes between images of a “foreigner”.

Keywords: friendship, value of virtue, pre-school children, junior pupils.

References

1. Voskoboinikov, A. E. (2006). *Monolog o Dialoge i Ponimanii* [A Monologue about Dialogue and Understanding]. *Znaniie. Ponimaniie. Umeniie*, 1, 22–27.
2. Ilin, E. P. (2013). *Psikhologiiia obshcheniia i mezhlichnostnykh otnoshenii* [The psychology of communication and interpersonal relations]. Saint Petersburg: Piter.
3. Ilin, E. P. (2010). *Pol i gender* [Sex and gender]. Saint Petersburg: Piter.
4. Krysko, V. (2003). *Slovar-spravochnik po sotsyalnoi psikhologii* [Reference dictionary on social psychology]. Saint Petersburg: Piter.
5. Ohneviuk, V. O. (2003). *Osvita v systemi tsinnostei staloho liudskoho rozvytku* [Education in the value system of sustainable human development]. Kyiv: Znannia Ukrainy.
6. Sukhomlynskyi, V. O. (1977). *Vybrani tvory: Vol. 3* [Selected works]. Kyiv: Rad. shkola.